

Magnus Hatlebakk. Seniorforskar ved Chr. Michelsens Institutt

Grameen Bank*

Grameen Bank har hatt stor suksess med å nå dei fattigaste med små lån, og vart i fjor premiert med Nobels Fredspris. Denne artikkelen drøftar graden av suksess, med vekt på metodeproblem som følgjer av seleksjon av landsbyar og låntakarar. Artikkelen drøftar også motivasjonen for Grameen Bank, med vekt på imperfeksjonar i den lokale kredittmarknaden. Hovudkonklusjonen er at Grameen Bank har lukkast med å gje lån til kredittrasjonerte kvinner, som igjen har styrka deira posisjon i hushalda. Dette har ført til betra inntekt for dei fattige, og betra helse og utdanning for borna.

1 INNLEIING

Grameen Bank fekk i haust uventa publisitet takka vere den norske nobelkomiteen. Det er ikkje første gongen Grameen Bank sin innsats for dei fattige er løfta fram. Det finst no knapt ein bistandsorganisasjon som ikkje har eit mikrokredittprogram i porteføljen. Det siste er eit paradoks, sidan eit hovudargument for mikrokreditt er nettopp at programma står på egne bein finansielt, og ein skulle derfor vente at dei kan klare seg utan bistand. Det er likevel lett å forstå at bistandsorganisasjonar ønskjer å hengje seg på suksessen. Ei følge av dette er at mikrokredittprogramma kombinerer bistand og lån, som i neste runde gjer det meir komplisert å definere suksesskriteria til programma. For økonomar er det vanskeleg å forstå kvifor ein ønskjer å subsidiere eit tiltak som gjev gode resultat utan finansielle tilskot.

Det er vidare grunn til å spørje om mikrokreditt er så suksessfull som ein kan få inntrykk av. Det er grunn til å tru at manglande forståing for at ein treng eit estimat for det kontrafaktiske er eit større problem for nærings tiltak enn for meir tradisjonelle bistandsprogram. Det finst dessverre utallige "evalueringsrapportar" av mikrokredittprogram som nettopp ikkje gjer

* Artikkelen er basert på plenumsforedrag om Nobels Fredspris på Forskarmøtet i Tromsø, 4. januar 2007.

forsøk på å identifisere det kontrafaktiske. Ein typiske framgangsmåte er å telje kor mange av låntakarane som driv forretningsverksemd, gjerne utan å ha informasjon om tilsvarande verksemd før programmet starta, og utan å gjere forsøk på å identifisere ei kontrollgruppe som ikkje har hatt tilgang på mikrokreditt.

Mikrokredittprogram er dels motivert av imperfeksjonar i den underliggjande lokale kredittmarknaden. Fattigfolk på landsbygda har avgrensa tilgang på formell kreditt, og må derfor betale høge renter i den uformelle kreditt marknaden. Me skal sjå at Grameen Bank til ein viss grad kan motverke desse problema.

Avsnitt 2 gjev ein introduksjon til Grameen Bank. Deretter diskuterer me, i avsnitt 3, dei underliggjande kredittmarknadene i fattige rurale strøk, og drøftar i kva grad Grameen Bank kan motverke imperfeksjonar i desse marknadene. Me skal sjå at viss Grameen Bank har verknad i den lokale økonomien, så kan me utelukke nokre forklaringar på imperfeksjonar i dei uformelle kredittmarknadene. Avsnitt 4 presenterer potensielle effektar av Grameen Bank, inklusive ein gjennomgang av korleis pengane normalt vert brukt. Avsnitt 5 drøftar problemet med å identifisere det kontrafaktiske i evalueringar av mikrokreditt, og moglege løysingar. Avsnitt 6 presenterer empiriske funn frå dei relativt få vel gjennomførte empiriske analysane som finst. Avsnitt 7 konkluderer om effekten av Grameen Bank, og presenterer eit framlegg til eit supplerande kredittprogram.

2 KVA ER GRAMEEN BANK?

Grameen Bank har sin forløpar i dei europeiske kredittkooperativa som oppstod på 1800 talet, i Noreg i form av lokale sparebankforeiningane, sjå Askildsen (1995) for ei meir generell drøfting av kredittkooperativ. Det vart også etablert tidlege kredittkooperativ i Sør-Asia som

ei følgje av den Britiske koloniseringa, men den direkte forløparen til Grameen Bank er likevel dei statlege landbruksbankane som framleis har kontor på landsbygda og gir lån til småbønder. Desse bankane har vore langt frå sjølvberande, og har, som hovudregel, gitt lån med pant i jordeigedom. Men, dei har eksperimentert med ulike kredittprogram, og Grameen Bank var i starten ei forsøksordning under landbruksbanken i Bangladesh.

Når økonomiprofessor, og no fredsprisvinnar, Muhammad Yunus var styrar ved *Rural Economics* programmet ved Chittagong universitetet starta han ei forsøksordning med utlån til fattige kvinner utan pant i jord. Føremålet var å nå dei fattigaste, men likevel unngå at programmet gjekk med tap. Løysinga, som har vist seg å fungere, var å organisere kvinnene i grupper, der dei betaler lånet i avdrag kvar veke over eitt år. Kredittprogrammet vart gradvis bygt ut, frå dei første utlåna i 1976, til Grameen Bank vart formelt etablert i 1983, sjå Yunus (1998) for ei personlege framstilling av historia, eller Morduch (1999a) og Armendáriz de Aghion og Morduch (2005) for meir akademiske framstillingar. Seinare har Grameen Bank vorte kopiert over heile verda, men med variasjon i design av programma, både når det gjeld seleksjon av låntakarar, ansvar for låna, tilbakebetalingsplan og rentenivå.

I dag har Grameen Bank i Bangladesh 7 millionar låntakarar, der 97% er kvinner. I 2006 gav dei nye lån på totalt 730 millionar USD, det vil seie i snitt rundt 100 dollar per lån. Det er eit problem med Grameen Bank at rekneskap og tilbakebetalingssystem er lite transparent. Det er problematisk å rekne ut eventuelle subsidiar til banken, og betalingsplanen for låna er ikkje lett tilgjengeleg. Nettsida til Grameen Bank seier at eit lån på 1000 Taka vert betalt attende med 1100 Taka i løpet av eitt år, som gjev ei flat rente på 10%. Viss dette skjer i faste avdrag, så kan det innebere 22 Taka x 50 veker, eller 20 Taka x 55 veker. I Nepal, som denne forfattaren kjenner, har begge systema vore implementert. Det er heller ikkje klårt om beløpet

er det same kvar veke, som ved eit annuitetslån, eller om dei betalar meir i starten, som ved eit serielån. Men viss beløpet er fast, og me ikkje reknar renters-rente i løpet av året, og dessutan avrundar 50, eller 55 veker, til eitt år, så vil renta på årsbasis vere 20%.

Men, ei rente på 20% er ein teoretisk konstruksjon for fattige kvinner i Bangladesh. Det er ikkje sannsynleg at dei føretrekk å vente med betalinga til slutten av året, som jo ville gje ei rente på 10%. Viss dei skal få realisert rentedifferansen på 10%, så må dei ha tilgang til alternativ sparing som gjev avkastning i løpet av året. Dei færreste har det. Viss dei skal spare pengane til slutten av året, så er det derimot fare for at dei forsvinn, anten ved tjuveri, eller i form av konsum blant andre hushaldsmedlemmer, som dei i verste fall (spesielt ved alkoholkonsum) kan ha negativ nytte av. Den reelle renta ligg nok derfor nærare den flate renta på 10%, enn den teoretiske renta på 20%. Med ei prisstigning i Bangladesh på rundt 7%, og kommersielle utlånsrenter som varierer frå 12% til 15%, i bankane, til svært høge renter hjå lokale pengeutlånarar, så er Grameen Bank renta gunstig. Denne konklusjonen står i kontrast til påstandar frå enkelte politiske aktørar, inklusive ein del bistandsorganisasjonar.

Trass relativt dårleg statistikk i Grameen Bank, så tyder alt på at tilbakebetalingsgraden er høg. I starten vart dette tolka som eit resultat av gruppeansvar som erstatning for pant. Men, gruppeansvaret fungerte sjeldan i praksis. Viss nokon ikkje kunne betale eit lån, så var straffa at dei vart ekskludert frå banken, og dermed kunne dei ikkje få nye, og større, lån. Trass at gruppeansvaret ikkje fungerte, så er det nok vesentleg at kvinnene er organisert i grupper, på 5, som møttest kvar veke med andre grupper, i eit senter, for å betale avdrag på låna. Truleg er gruppepresset, og -støtta, hovudforklaringa på kvifor kvinnene betaler. Nokon tek nok også opp uformelle lån hjå slekt og vener for å betale avdraga.

Grameen Bank tilbyr også andre finansielle produkt. Ein kan spare, i forkant, eller i tillegg til det ein betaler på låna. Dette inkluderer eit pensjonsfond. Dessutan treng ein ikkje betale lånet ved død, og familien får då i tillegg utbetalt ei dødsforsikring. Elles har det jo spesiell norsk interesse at Grameen Bank har engasjert seg i mobiltelefonmarknaden. Engasjementet har ei naturleg forklaring. Innkjøp av mobiltelefon, og utleige av taletid, er nettopp ein forretningside som er tilpassa lån frå Grameen Bank, kostnaden er i same storleik som låna, og utlån av ein telefon gjev jamn inntekt over året i tråd med tilbakebetalingsplanen til Grameen Bank. Grameen Bank såg nok også at mobiltelefonen kunne gje positive ringverknader i den lokale økonomien, spesielt når det gjeld informasjon om prisar i ulike lokale marknader.

3 KAN GRAMEEN BANK MOTVERKE SVIKT I RURALE KREDITTMARKNADER?

Trass at det no finst ein omfattande empirisk litteratur som analyserer hushaldsdata frå fattige land, så er det framleis relativt få studiar av eit av dei klassiske spørsmåla innan rural økonomi. Er det marknadssvikt, eller underliggjande kostnader som forklarar dei høge rentene ein observerer i uformelle kredittmarknadene i fattige rurale økonomiar? Basu (1997) drøftar problemstillinga i si lærebok i utviklingsøkonomi, der han heller mot marknadssvikt hypotesen, mens Ray (1998) heller mot den kostnadsbaserte hypotesen.

Det er i prinsippet tre alternative forklaringar på det høge rentenivået, der to forklaringar er kostnadsbaserte, og graden av suksess for Grameen Bank vil vere avhengig av kva av desse forklaringane som held. Den tradisjonelle forklaringa er at fattigfolk er risikable låntakarar. Forklaringa held berre viss ein observere de-facto misleghald i likevekt. Misleghald bør då definerast i høve til den alternative avkastninga på kapitalen. Viss alternativavkastninga er 20%, som ikkje er usannsynleg i fattige økonomiar, så er det ikkje eit tap for långivar viss ein

låntakar betaler 30% rente i staden for dei 60% som var avtalt. Det finst svært få studiar av misleghald i uformelle kredittmarknader, men sjå Haugen (2005), og referansar der. Viss det er tap i likevekt på grunn av misleghald, så skal ein vente at hushald som har tilgang til pant i form av jord betaler ei lågare rente i likevekt. Hatlebakk (2000a) finn ingen slik effekt når ein kontrollerer for andre variablar som kan forklare det høge rentenivået.

I motsetnad til den uformelle marknaden er det stor grad av misleghald i formelle kredittinstitusjonar i fattige land, trass at låntakarar der må stille med pant. Vårt inntrykk er at låntakarar oppfattar lån frå ein statlege landbruksbank ikkje som lån, men som ei gåve. Pant i jord er eit naudsynt krav for å få lån, men vert sjeldan konfiskert ved misleghald. Ein skal her hugse på at dei lokalt tilsette i landbruksbanken nok har eit nærare forhold til dei lokale jordeigarane, enn til bankleiinga, og statsbankane har tradisjonelt ikkje møtt strenge profittkrav.

Utfordringa til Grameen Bank var dermed ikkje å finne ei erstatning for pant, men heller eit administrativt system der låntakarane skjønna at låna skal betalast attende. Så sjølv om retorikken i starten var at gruppeansvar erstattar pant, så er det nok den strenge tilbakebetalingsplanen som kan forklare suksessen til Grameen Bank. Mens låntakarar i landbruksbanken kunne vente i årevis før dei betalte på lånet, så startar tilbakebetalinga i Grameen Bank ei veke etter at ein får lånet, og heile lånet skal betalast innan eit år, og ein får dessutan ikkje eit nytt, og større, lån viss ein mislegheld lånet. Så når det gjeld pant, har Grameen Bank ikkje løyst ein marknadssvikt i den uformelle kredittmarknaden, men snarare ein administrativ svikt i dei formelle kredittinstitusjonane. Men, denne administrative svikten skuldast nok, i neste runde, ein marknadssvikt i form av manglande profittkrav.

Den andre moglege forklaringa på høge uformelle renter er ikkje kostnaden ved misleghald, men heller ein kostnad, i likevekt, ved å skaffe informasjon om låntakarane. Ray (1998) argumenterer for denne teorien, og refererer til eit empirisk arbeid frå Pakistan, av Aleem (1990). Aleem intervjuar profesjonelle pengeutlånarar, og spurde kor lang tid dei brukte på å skaffe informasjon om potensielle låntakarar. Føresetnaden er at tid er kostbar, og Aleem kalkulerte kor stor del av renta denne kostnaden kunne forklare. Det er to hovudproblem med denne studien. Det eine er at sjølv om det tok tid å skaffe informasjon, så er det truleg slik at informasjonen kom gjennom dei daglege samtalanene pengeutlånarane, som også var forretningsfolk, likevel var avhengig av for å kunne drive forretning i eit samfunn utan sterke legale verkemiddel. Det andre problemet er at studien er avgrensa til profesjonelle pengeutlånarar. Dei fleste låntakarar får, i staden, lokale lån i landsbyen, hjå arbeidsgjevarar, naboar, eller slekt. Dette er normalt aktørar som kjenner låntakarane godt frå mange års sosiale og økonomiske relasjonar.

Viss det faktisk er slik at informasjonskostnader kan forklare dei høge rentene ein observerer, så skal ein forvente at Grameen Bank møter dei same kostnadene. Men, Grameen Bank krev ei rente langt under rentenivået ein møter i den uformelle kredittmarknaden. Dette tyder på at Grameen Bank, gjennom gruppestrukturen, har løyst informasjonsproblemet på linje med dei lokale utlånarane i landsbyen. Medlemmene er med å velje kven som skal sleppe til, og dei veit, som pengeutlånarane, kven ein kan stole på. Så når det gjeld informasjonskostnader, så tyder alt på at Grameen Bank, på linje med andre lokale utlånarar, kan unngå desse.

Sjølv om lokale pengeutlånarar i likevekt ikkje har kostnader ved utlån, så vil informasjonsproblem kunne forklare kvifor ein låntakar utan pant ikkje kan få lån hjå kven som helst. Det er berre dei som kjenner låntakaren godt, og som har tilgang på kreditt, som er potensielle

utlånarar. Det eksisterer dermed truleg overlappande segment i den lokale pengemarknaden. Kvar låntakar kan få lån av eit sett med utlånarar, og desse setta kan vere overlappande. I ein slik situasjon, vil dei lokale pengeutlånarane ha ulik grad av marknadsmakt, avhengig av den lokale marknadssituasjonen. Sjå Basu (1990) og Basu og Bell (1991) for gode teoretiske analysar av dette fenomenet, og Hatlebakk (2000a) for ein empirisk analyse.

Hatlebakk finn at det er ein kombinasjon av marknadsmakt og avgrensa tilgang på kreditt som forklarar dei høge rentene i Nepal. I dei fleste landsbyane er den underliggjande faktoren mangel på kreditt, men i tillegg er pengeutlånarane i stand til å koordinere på prisdiskriminering mellom ulike kastar. Gitt ein avgrensa tilgang på kreditt, ser det ut til at pengeutlånarane likevel ikkje konkurrerer om å låne pengar til dei som har høgast betalingsvilje for lån. Ein prisdiskriminerer ved å gje mindre lån til desse personane, som ofte også er lågast på den sosiale rangstigen. Pengane som vert halden attende låner ein ut til ei lågare rente til folk av eigen kaste, sjølv om dei har lågare betalingsvilje for lån.

I ein slik situasjon, der pengeutlånarane har marknadsmakt, og kontrollerer utlåna, kva rolle kan Grameen Bank spele? Ein effekt er at tilgangen på kreditt aukar, som igjen kan drive ned renta. Men Grameen Bank kan gjere det betre enn som så. Ved å velje låntakarar som er på etterspurnadssida i den lokale marknaden, og kan hende spesielt dei som betaler høgast rente i likevekt, så kan dei både auke konkurransen og omfordele inntekt ved å krevje ei lågare rente. No er det eit empirisk spørsmål i kva grad Grameen Bank når fram til dei som er lågast på rangstigen, me skal sjå nærare på det i avsnitt 6. Men, når det gjeld marknadsmakt i den lokale pengemarknader, så kan Grameen Bank teoretisk sett spele ei vesentleg rolle.

4 POTENSIELLE EFFEKTER AV GRAMEEN BANK

Grameen Bank kan gje auka tilgang på kreditt i lokalsamfunnet, og lågare rente, spesielt for dei som får låna i første runde. Men, det vert ikkje automatisk ein større omsetnad av lån som ein følge av eit nytt kredittprogram. Viss pengelånarane samarbeider om monopolrenta, så treng ikkje auka utlånskapasitet ha effekt på samarbeidet. Sjå Hatlebakk (2000a) for ein diskusjon av stillteiande samarbeid i ein rasjonert kredittmarknad. På den andre sida, viss det ikkje er noko kapasitetsskranke, og fri konkurranse, då vil renta verte lik marginalkostnaden, og auka tilgang på kreditt vil heller ikkje då gje større omsetnad. I begge tilfella vil lån frå Grameen Bank presse ut andre långivarar, mens dei totale utlåna vert uendra. Det er dermed eit empirisk spørsmål, som me skal drøfte i avsnitt 6, om Grameen Bank gjev ein auke i dei totale utlåna.

Korleis brukar låntakarane låna? I dei fleste mikrokredittprogram er det ein føresetnad at pengane skal brukast til produktive formål. Men, pengar kan, som kjent, sjeldan låsast til eit føremål. Om lånet vert investert, så vert det frigitt andre pengar. Men, låntakarane veit dei snart skal betale første avdrag, så ein skal forvente å sjå investeringar som gjev rask avkastning. Basert på intervju med fattigfolk på landsbygda i Nepal dei siste ti åra, der nokon har lån i Grameen Bank, så har eg, om enn ikkje systematisk, informasjon om kva låna går til.

Ein del låntakarar vil betale attende banklån, og dyre uformelle lån. Det siste er truleg den beste investeringa dei kan gjere, men på papiret er det ikkje rekna som ei legal investering av Grameen Bank, så ingen vil seie at det er føremålet med lånet. Ein variant er å bruke lånet til kjøp av mat. Sjølv om dette tilsynelatande er konsum, og ikkje investering, vil hushaldet i neste runde kunne sleppe å ta opp eit dyrt konsumlån. Så, også når pengane går til konsum, kan det eigentleg vere ei svært god investering. Ei anna, konsumliknande og svært vanleg,

investering, er kjøp av sykkel. Sykkel gjer det mogleg å dagpendle til fabrikkarbeid i byane, eller frakte grønsaker til marknaden. Meir generelt er grønsakhandel den mest rapporterte bruken av pengar hjå dei Grameen Bank låntakarane eg har treft. Av meir direkte investeringar er det mest vanlege å kjøpe kyllingar og geiter for oppal og sal. Andre viktige investeringsobjekt er sykkelrickshaw og oksar for pløying. Ein skal vere merksam på at sjølv om låna går til kvinnene, er det ofte mannen som avgjer korleis pengane vert brukt, dei nemner ofte Grameen Bank lånet når ein ber dei liste alle sine lån. Vidare skal ein merke seg at låna er relativt små, som i seg sjølv truleg aukar sjansen for at ein når dei fattigaste, det vil seie dei som føler det monnar å få lån til å kjøpe ei geit til 5000 rupees (450 kroner).

5 SELEKSJONSPROBLEMET

Det finst etter kvart eit stort tal evalueringar av mikrokredittprogram, men svært få av desse gjer forsøk på å identifisere det kontrafaktiske, det vil seie kva som ville ha skjedd utan programmet. Dette er spesielt problematisk for program der det er ein uttrykt politikk at val av landsby, og hushald innan landsby, ikkje skal vere tilfeldig. Utvalskriteriet er anten at ein prøver å identifisere regionar og hushald som har potensiale for økonomisk utvikling, eller at ein prøver å nå dei aller fattigaste, som, kan hende, har eit lågt potensiale for økonomisk utvikling. Spesielt organisasjonar som brukar det første kriteriet ønskjer gjerne å verte evaluert på kor mange suksessfulle føretak dei har finansiert, og ein tek normalt ikkje omsyn til at desse føretaka ofte ville ha gjort det like bra utan mikrokredittprogrammet.

Den grundigaste studien me kjenner av effektane av Grameen Bank i Bangladesh er gjort av Pitt og Khandker (1998). Diskusjonen vår av seleksjonsproblemet byggjer på deira framstilling. Likningane 1 og 2 illustrerer problemet.

$$C_{ij} = \mathbf{X}_{ij}\boldsymbol{\beta}_c + \mathbf{Z}_{ij}\boldsymbol{\pi} + \mu_j^c + \varepsilon_{ij}^c \quad (1)$$

$$y_{ij} = \mathbf{X}_{ij}\boldsymbol{\beta}_y + C_{ij}\delta + \mu_j^y + \varepsilon_{ij}^y \quad (2)$$

Me er interessert i effekten av kreditt C på den avhengige utfallsvariabelen y , som kan modellerast som i likning 2. Men, så er det ofte ikkje tilfeldig kven som mottek kreditt, og tildelingsprosessen kan modellerast som i likning 1. Seleksjonsproblemet oppstår når den uobserverbare landsby- μ^y , eller individspesifikke ε^y , variasjonen i likning (2) er korrelert med dei tilsvarande restledda i likning 1. Me har altså eit seleksjonsproblem viss det er eigenskapar ved individ i , eller landsby j , som ikkje er inkludert i forklaringsvariablane i vektoren \mathbf{X} , og som ikkje berre påverkar y , men også C . Det typiske dømet er at personar med entreprenøreigenskapar både gjer det bra på ein utfallsvariabel, slik som profitt, og dei får lettare lån. Tilsvarande på landsbynivå, ein landsby som har eit entreprenørmiljø kan gjere det godt langs begge dimensjonane. Viss det er slik, og ein ikkje justerer for dette i estimeringa, så vil ein kunne finne ein korrelasjon mellom tilgang på kreditt og profitt, men der korrelasjonen skuldast at begge variablane er påverka av entreprenøreigenskapane. Då kan ein, feilaktig, konkludere med at det er tilgangen på kreditt som gjev høg profitt.

No finst det velkjente metodar for å justere for slike endogenitets-, og seleksjonsproblem. Me skal ikkje gå systematisk gjennom dei her, men nemne metodar som er brukt i dei relativt få studiane av mikrokreditt der ein tek omsyn til seleksjonsproblemet. Dei empiriske arbeida vert presentert i avsnitt 6. For introduksjonar til programevaluering, sjå gjerne Smith (2000) og Ravallion (2001 og 2003), og referansane dei nemner.

Me skal her drøfte randomisering, landsbyfasteffektar, og IV-estimering. Ved randomisering, t.d. geografisk randomisert innfasing av program, så vil det, per definisjon, ikkje vere korrelasjon mellom restledda i likning 1 og 2. Landsbyfasteffektar er dummyar for kvar landsby som vert lagt til ved estimering av likning 2. Parametrane for dummyane er estimat for μ_j^y .

IV-estimering inneber først å løyse likningane 1 og 2 med omsyn på dei endogene variablane C og y , og så estimere desse redusert-form likningane. Deretter erstattar ein C i likning 2 med den predikerte verdien for C henta frå den estimerte redusert-form likninga. Når ein så estimerer den nye likning 2, så vil estimata vere forventingsrett, gitt at likningane 1 og 2, og settet av eksogene variablar X og Z , er rett spesifisert. Eit problem med denne framgangsmåten er at dei to likningane er de-facto den same likninga viss vektoren Z er tom. Løysinga på dette problemet er å finne eksogene variablar som berre inngår i Z . Variablane i Z vert nemnt som instrumenta som skal til for å identifisere likning 2, som ei likning separat frå likning 1. Dei empiriske arbeida me skal presentere i avsnitt 6 brukar anten randomisering, eller variantar av IV-estimering, eventuelt kombinert med landsbyfasteffektar.

Før me presenterer dei empiriske arbeida, vil me også nemne såkalla matching metodar. Me kjenner ikkje empiriske arbeid der slike metodar vert brukt til å evaluere effekten av mikrokreditt, men me reknar med at det snart kjem. Matching metodar er ein intuitivt lovande framgangsmåte som eigentleg er ein avansert versjon av "best-practice" hjå gode konsulentar. Metoden inneber å systematisk finne ei god kontroll gruppe som ikkje har vore utsett for programmet. Det vil seie å finne ei gruppe, eller ein person, som med størst sannsyn er lik kvar deltakar i programmet. For ein meir utførlig diskusjon, sjå Smith (2000).

6 ESTIMERTE EFFEKTER AV GRAMEEN BANK

Dette avsnittet presenterer den relativt sparsame litteraturen som estimerer effekten av mikrokreditt. Men først vil me presentere empiriske arbeid som tek opp tre andre spørsmål, nemleg kvifor tilbakebetalinga er så god, om ein når dei fattige, og om programma vert subsidiert.

Ein av grunnideane bak Grameen Bank var at gruppeansvar kunne erstatte pant i eigedom. Men, gruppeansvar har knapt vore realisert i Grameen Bank. Når nokon ikkje kan betale låna, så vert dei straffa individuelt ved eksklusjon frå programmet, som inneber at dei ikkje får nye lån, og ikkje kan delta i andre gode som banken tilbyr. I dag praktiserer ikkje Grameen Bank gruppeansvar i det heile. Me kjenner berre ein empirisk studie av gruppeansvar. Giné og Karlan (2006) randomiserte lånegrupper i eit mikrokredittprogram på Filipinane inn i ei forsøksordning med individuelt ansvar. Dei finn at endringa frå gruppe- til individuelt ansvar ikkje påverkar tilbakebetalinga når dei held andre karakteristika konstant, inklusive betaling kvar veke. Truleg er gruppemøta kvar veke det viktigaste for tilbakebetalinga, ein lærer med ein gong at låna må betalast.

Teoretiske analysar av design av kredittprogram er det temaet som er best dekkja i litteraturen om Grameen Bank. Sjå spesielt tre arbeid som ser på effekten av gruppepress, gruppeansvar og gjensidig forsikring, Ghatak and Guinnane (1999), Wydick (2001) og Rai and Sjöstrom (2004), og to arbeid som ser på effekten av progressive utlån, Wiig (1997) og Egli (2004).

Det er ein fare for at Grameen Bank, i tråd med andre landsbyutviklingsprogram, ikkje når fram til dei aller fattigaste. Staben i Grameen Bank vert naturleg nok rekruttert blant folk som har utdanning, og som dermed kjem frå dei høgare sosiale lag. Dette kan påverke seleksjonen

av låntakarar. Avdelingskontora til Grameen Bank er normalt lokalisert på landsbygda. Dette medfører gjerne at staben har sosial omgang med eliten i landsbyane, som igjen kan medføre at ein har vanskeleg for å seie nei viss gode vener spør om lån. Det er også grunn til å tru at landsbyeliten har fordommar mot dei lågaste sosiale lag, som lett kan slå gjennom når ein er på heimebesøk for å intervjuje potensielle låntakarar. I Nepal, t.d., er standardforklaringa blant høgkastar, på kvifor folk er fattige, at dei ikkje har utdanning, og fordommane mot dei som er på botnen av kastehierarkiet er så sterke at få Braminar klarer å skjule det.

Me kjenner to empiriske studiar av tilgang til mikrokreditt. Amin, Rai og Topa (2003) finn at blant medlemmer i tre mikrokreditt program som var aktive i to landsbyar i Bangladesh så var 76.3% fattige før dei vart medlemmer, mens det er 56.7% fattige blant dei som ikkje vart medlemmer. Samstundes er omlag 1/3 av hushalda i dei to landsbyane medlemmer i programma, som inneber at 40% av dei fattige vart medlemmer, mens 21% av dei som ikkje var fattige vart medlemmer. Det vil seie at dei fattige hadde dobbel så stor sjanse for å få lån. Dette er ein markert forskjell, men ein skal hugse på at desse programma i prinsippet skal vere reservert for dei fattigaste, og då skulle ein ønskje ei betre målretting enn det ein finn her.

Coleman (2006) rapporterer seleksjon inn i mikrokredittprogram i landsbyar i nordaust i Thailand. Dette er eit relativt utvikla område, samanlikna med Bangladesh. Han finn at blant dei 26% av hushalda som har høgast jordverdi, så er 60% medlemmer i kredittprogramma. Blant dei resterande, som utgjer dei fattige og middelklassen i landsbyane, så er det 41% som er medlem, altså ein overrepresentasjon av dei rikaste. Vidare er det slik at dei rikaste lettare vert med i styringskomiteane, og dei får større lån, ofte meir enn det reglane tilseier. Me skal sjå seinare at dette kan forklare at effektane av mikrokreditt vert merkbare for desse gruppene, i motsetnad til dei som får mindre lån.

Før me ser nærmare på subsidiegraden i Grameen Bank, så er det verdt å merke seg at det ikkje treng vere ein motsetnad mellom å nå fram til dei fattige og sikre finansiell berekraft. Dei fattige vil normalt vanskelegare få banklån, og har dermed eit meir kostbart utsidealternativ enn dei meir velståande potensielle låntakarane i Grameen Bank. Dermed kan ein, gjennom sjølvseleksjon, halde dei meir velståande utanfor programmet ved å ta renter som er noko høgare enn bankrenta, sjå Hatlebakk (2000b).

Når det gjeld subsidiegraden, så er dette relativt vanskeleg å rekne ut. Ein må passe på å ta med kostnader ved rentesubsidiar på innlån til programma, som igjen kan subsidier utlån til medlemmene. I tillegg kjem støtte til administrasjon, anten dette er direkte teknisk assistanse, gratis hus, eller pengestøtte til løn og andre kostnader. Morduch (1999b), i sin tabell 3, rapporterer at den gjennomsnittlege subsidiegraden i Grameen Bank i Bangladesh var på 11% i perioden 1985-96. I dag påstår Grameen Bank at dei ikkje er subsidiert.

Til slutt vil me presentere dei studiane me kjenner av *effektane av Grameen Bank* på ulike utfallsvariablar, men der me berre inkluderer studiar som tek omsyn til seleksjonsproblemet som vart diskuterte i avsnitt 5. Mark Pitt, med medforfattarar, står for ein serie økonometriske arbeid, mens Coleman (1999) gjorde ein tidleg eksperimentell studie, som nyleg er supplert av andre. Me presenterer først Pitt og Khandker (1998) som framleis er den grundigaste økonometriske analysen av mikrokredittprogram i Bangladesh, sjå avsnitt 5 for den økonometriske modellen.

Pitt og Khandker har hushaldsdata frå både program og kontroll landsbyar. Men seleksjon av programlandsbyar, og hushald innan desse landsbyane, er ikkje tilfeldig. Dei treng derfor eit

godt instrument, det vil seie ein variabel som påverkar kor mykje ein lånar frå mikrokredittprogramma, men som ikkje påverkar utfallsvariabelen y . Løysinga hjå Pitt og Khandker (1998) er å bruke eit eksogent kriterium for å få lån i programma, berre hushald med jord under ei viss grense har rett på lån. Det har kome ein debatt i etterkant om dette instrumentet er godt, sjå Morduch (1998), og svaret frå Pitt (1999). Debatten held fram i dag, sjå Armendáriz de Aghion og Morduch (2005).

I tillegg til å bruke medlemskapskriteriet som instrument på hushaldsnivå, brukar dei landsbyfasteffektar for å fange opp uobserverbar variasjon på landsbynivå. Hovudfunnet hjå Pitt og Khandker (1998) er at kreditt til kvinner har ein større effekt på åtferda til hushalda enn tilsvarende kreditt til menn. Viss lånet aukar med 100 Taka, så aukar det årlege konsumet med 18 Taka viss låntakar er ei kvinne, og med 11 Taka viss låntakar er ein mann. Funna tyder på at mikrokreditt ikkje fullt ut pressar ut annan kreditt, men faktisk aukar tilgangen på kreditt, og delar av låner vert, spesielt av kvinner, investert i produktiv verksemd som i neste runde gjev auka konsum. I tillegg til auken i konsum, finn dei at kreditt til kvinner aukar skulegangen for jenter. Forklaringa har truleg to element, først inneber auka inntekt at ein har råd til å sende fleire ungar på skule. I tillegg driv mikrokredittprogramma ofte bevisstgjeringsprogram om kvinner sine rettar, som truleg har stimulert kvinnene til å argumentere for at jenter også skal gå på skule.

Den siste tolkinga, om at mikrokredittprogram styrkar kvinner sin posisjon i hushalda, er testa i eit eige arbeid, som elles brukar same økonometriske framgangsmåte som i Pitt og Khandker (1998), berre at utfallsvariabelen no er eit mål på kvinners posisjon. Dette målet er basert på ei kartlegging av kvinner sin posisjon i hushaldet. Pitt, Khandker, og Cartwright (2006) finn då at tilgang på kreditt betrar kvinner sin posisjon. Dette funnet kan i neste runde forklare

resultata hjå Pitt og Khandker (1998). Det kan også forklare at kreditt til kvinner ser ut til å påverke helsetilstanden til ungene, som vist i Pitt, Khandker, Choudhury og Millimet (2003). Denne siste studien av helseutfall er berre gjort for hushald som hadde jord under grensa for å få lån frå mikrokredittprogramma. Dermed kunne forfattarane ikkje bruke identifikasjonsstrategien frå den tidlegare studien. Løysinga var å leggje restriksjonar på fordelinga til restledda, sjå artikkelen for detaljar.

Den første eksperimentelle evalueringa me kjenner er av Coleman (1999), som har data frå Thailand. Her er det først sjølvseleksjon inn i programmet, men så ei sekvensiering av oppstart av programmet. Dette inneber at ein kan måle utviklinga på utfallsvariabelen for hushald som er sjølvselektert inn i programmet, men som så ikkje vert utsett for programmet. Utviklinga for denne gruppa kan samanliknast med dei som får tilgang til kreditt med ein gong. Coleman må i tillegg bruke landsbyfasteffektar for å kontrollere for ikkje-randomisert sekvensiering av landsbyane. Han finn ingen effekt av mikrokreditt for ei lang rekkje utfallsvariablar. Ein oppfølgingsstudie, Coleman (2006), syner at programmet har effekt, men berre for dei rikaste. Som nemnt før får dei rikaste tilgang til større lån. Dette tyder på at dei vanlege lånebeløpa er for små til å ha effekt i eit land der kredittmarknaden er relativt velfungerande.

Det siste året er det sett i gang fleire eksperimentelle studiar av mikrokreditt ved Poverty Action Lab ved MIT. Berre ein studie, av Karlan og Zinman (2006), er så langt avslutta. Dei randomiserte lånesøknader som var vurdert som marginale, det vil seie at staben i programmet var i tvil om dei burde få lån. Dei søkjarane som vart trekt til å vere i eksperimentgruppa gjekk gjennom ei ny vurdering, og nokon fekk lån. Ingen i kontrollgruppa fekk lån. Randomiseringa gjer at ein kan undersøkje om det er systematiske forskjellar mellom desse to

gruppene. Dei finn at kontrollgruppa er meir kredittrasjonert, og eksperimentgruppa var i større grad i stand til å kome seg ut av fattigdom og svelt.

7 OPPSUMMERING

I skogen av evalueringar av mikrokredittprogram er det få som tek omsyn til seleksjonsproblemet, som oppstår fordi programma aktivt vel dei låntakarane som har størst potensiale for økonomisk utvikling. Dermed kan ein finne korrelasjonar mellom tilgang på mikrokreditt og ulike suksessindikatorar, men der effekten dels skuldast at låntakarane ville ha gjort det bra også utan tilgang på mikrokreditt. Det finst nokre få studiar som tek omsyn til seleksjonsproblemet. Funna, så langt, tyder på at mikrokreditt ikkje pressar ut all annan kreditt, og dermed aukar den lokale tilgangen på kreditt, med mogleg unntak for små lån i land med relativt utvikla kredittmarknader. Auka tilgang på kreditt til kvinner betrar deira posisjon i hushaldet, og dette, i lag med kreditt tilgangen gjer at hushalda investerer meir i helse og utdanning for ungane, og fattige hushald får det betre økonomisk. Den generelle konklusjonen er dermed at Grameen Bank ser ut til å funger godt. Men, det finst samstundes teikn på at målrettinga mot dei fattigaste ikkje er perfekt.

Eit anna kredittprogram kan bøte på det siste problemet. Den viktigaste skranken for dei fattigaste på landsbygda i Sør-Asia er at dei ikkje eig jord. Viss ein då gjev lån til kjøp av jord, så vil låntakar samstundes kunne stille pant i jorda. Eit slikt program, jordbanken, er under utvikling i Nepal, men det har ført til politisk motstand. Jordeigarar i landsbyane ønskjer truleg ikkje at landarbeidarane får jord, noko som vil styrke deira forhandlingsposisjon i både jord-, kreditt-, og arbeidsmarknaden. I tillegg er det politisk motstand frå venstregrupperingar, som meiner at jord skal fordelast fritt, og ikkje måtte kjøpast av dei jordlause.

Denne artikkelen er motivert av fredsprisen, og det er på sin plass til slutt å spørje om det verkeleg er slik at redusert fattigdom vil motverke konflikt? Det er grunn til å tru at fattigdom ligg til grunn for folkeleg opprør, men auka inntekter kan vere faktoren som utløyser opprøret. Spesielt kan det vere slik at kontantar, i form av lån, kan "skattleggjast" av opprørsgrupper. Viss det er slik, så skal ein forvente at opprørarar tillet mikrokredittprogram i dei områda dei kontrollerer. Dette inneber sjølvstøtt ikkje at ein skal motsetje seg økonomisk utvikling i område som er utsett for konflikt, men ein må vere merksam på at det er ingen eintydig samanheng mellom fattigdom og konfliktnivå.

REFERANSAR

- Aleem, I. (1990). "Imperfect Information, Screening, and the Costs of Informal Lending: A Study of a Rural Credit Market in Pakistan." *World Bank Economic Review*. **4**(3): 329-349.
- Amin, S., Rai, A.S. og Topa, G. (2003). "Does Microcredit Reach the Poor and Vulnerable? Evidence from Northern Bangladesh." *Journal of Development Economics*. **70**(1): 59-82.
- Armendáriz de Aghion, B. og Morduch, J. (2005). *The Economics of Microfinance*. MIT Press.
- Askildsen, J.E. (1995). "Alternative Banker." *Sosialøkonomen*. **49**(5): 22-29.
- Basu, K. (1990). *Agrarian Structure and Economic Underdevelopment*. Fundamentals of Pure and Applied Economics. Chur, Switzerland: Harwood Academic Publishers.
- Basu, K. (1997). *Analytical Development Economics*. MIT-Press.
- Basu, K. og Bell, C. (1991). "Fragmented Duopoly. Theory and Applications to Backward Agriculture." *Journal of Development Economics*. **36**: 145-165.
- Coleman, B.E. (1999). "The impact of group lending in Northeast Thailand." *Journal of Development Economics*. **60**(1): 105-141.
- Coleman, B.E. (2006). "Microfinance in Northeast Thailand: Who benefits and how much?" *World Development*. **34**(9): 1612-1638.
- Egli, D. (2004). "Progressive Lending as an Enforcement Mechanism in Microfinance Programs." *Review of Development Economics*. **8**(4): 505-520.
- Ghatak, M. og Guinane, W.T. (1999). "The Economics of Lending with Joint Liability: Theory and Practice." *Journal of Development Economics*. **60**(1): 195-228.
- Giné, X. og Karlan, D. (2006). *Group versus Individual Liability: A Field Experiment from the Philippines*. Yale Department of Economics. Economic Growth Center. Discussion Paper 940.
- Hatlebakk, M. (2000a). *Will more Credit increase the Interest Rates in Rural Nepal?* Working Paper 21-2000. Institutt for økonomi. Universitetet i Bergen.
- Hatlebakk, M. (2000b). *Why the poor can gain from increased interest rates in Grameen Bank*. Working Paper 23-2000. Institutt for økonomi. Universitetet i Bergen.

- Haugen, N. (2005). *The Informal Credit Market: A Study of Default and Informal Lending in Nepal*. Hovedoppgåve. Institutt for økonomi. Universitetet i Bergen.
- Karlan, D.S. og Zinman, J. (2006). *Expanding Credit Access: Using Randomized Supply Decisions To Estimate the Impacts*. Finst på: <http://aida.econ.yale.edu/karlan/papers>
- Morduch, J. (1998). *Does Microfinance Really Help the Poor? New Evidence from Flagship Programs in Bangladesh*. Finst på: www.nyu.edu/projects/morduch/microfinance
- Morduch, J. (1999a). "The Microfinance Promise." *Journal of Economic Literature*. **37**(4): 1569-1614.
- Morduch, J. (1999b). "The role of subsidies in microfinance: evidence from the Grameen Bank." *Journal of Development Economics*. **60**(1): 229-248.
- Pitt, M.M. (1999). *Reply to Jonathan Morduch's "Does Microfinance Really Help the Poor? New Evidence from Flagship Programs in Bangladesh"*. Finst på: www.pstc.brown.edu/~mp
- Pitt, M.M. og Khandker, S.R. (1998). "The Impact of Group-Based Credit Programs on Poor Households in Bangladesh: Does the Gender of Participants Matter?" *Journal of Political Economy*. **106**(5): 958-996.
- Pitt, M.M. og Khandker, S.R. og Cartwright, J. (2006). "Empowering Women with Micro Finance: Evidence from Bangladesh." *Economic Development and Cultural Change*. **54**(4): 791-831.
- Pitt, M.M., Khandker, S.R., Chowdhury, O.H. og Millimet, D.L. (2003). "Credit programs for the poor and the health status of children in rural Bangladesh." *International Economic Review*. **44**(1): 87-118.
- Rai, A.S. og Sjöström, T. "Is Grameen Lending Efficient? Repayment Incentives and Insurance in Village Economies." *Review of Economic Studies*. **71**(1): 217-234.
- Ravallion, M. (2001). "The Mystery of the Vanishing Benefits." *World Bank Economic Review*. **15**(1): 115-140.
- Ravallion, M. (2003). "Assessing the Poverty Impact of an assigned Program". Kap. 5 i Bourguignon, F. og Pereira da Silva, L.A. (eds). *The Impact of Economic Policies on Poverty and Income Distribution: Evaluation Techniques and Tools*. World Bank.
- Ray, D. (1998). *Development Economics*. Princeton University Press.
- Smith, J. (2000). "A Critical Survey of Empirical Methods for Evaluating Active Labor Market Policies." *Swiss Journal for Economics and Statistics*. **136**(3). Finst på: www-personal.umich.edu/~econjeff/Papers/smith-neu.pdf
- Wiig, A. (1997). *Microcredit programmes: Methodes for solving dilemmas of credit expansion*. CMI-WP 1997: 12.
- Wydick, B. (2001). "Group Lending under Dynamic Incentives as a Borrower Discipline Device." *Review of Development Economics*. **5**(3): 406-420.
- Yunus, M. (1998), med A. Jolis. *Banker to the Poor*. London: Aurum Press.